

Yhteisöt muutoksessa – Itä-Lappi viikinkiajalta 1500-luvulle

Hanke tarkastelee Itä-Lapin paikallisyhteisöjen sosiaalisten rakenteiden muutosta tutkimuksen aikarajan puitteissa arkeologisen analyysin kautta. Hankkeen erityisen kiinnostuksen kohteena ovat talouteen liittyvien rakenteiden kehitys ja maailmankuvan muutokset. Keskeisessä roolissa tutkimuksessa ovat asuinpaikka-aineistojen analyysi, minkä lisäksi maailmankuvan muutosta tarkastellaan erityisesti hauta-aineistojen kautta.

Tausta

Tutkimushanke tarkastelee Itä-Lapin (Salla, Savukoski, Pelkosenniemi, Posio, Kemijärvi) aluetta viikinkiajan alusta (800 jKr) 1500-luvulle tarkoituksenaan kartoittaa talous- ja yhteisörakenteissa tapahtuvaa kehitystä arkeologisen aineiston avulla.

Myöhäisrautakauden ja keskiajan aikana Lapin alueet kokivat yhteisöllisten- ja talousrakenteiden murroksen, jonka aikana Lappi liittyi yleiseurooppalaiseen kaupankäynti- ja vuorovaikutusverkostoon. Verkoston välityksellä alueelle levisi kulttuurisia vaikutteita ympäri Eurooppaa. Tämä sai pohjoisessa aikaan mielenkiintoisen paikallisten kulttuurien mosaiikin, jossa paikallisyhteisöt melko tapauskohtaisesti sovelsivat lainattuja kulttuuri-impulsseja omiin tarkoituseriinsä. Saman vuorovaikutusverkoston vaikutuksesta alueella vakiintuivat pitkän ja vaiheittaisen prosessin kautta vuosisatojen aikana myös valtiollisen keskushallinnon järjestelmät, jolloin myös kristinusko voimisti asemaansa.

Itä-Lapin menneisyys on pitkälti tuntematonta, mikä on sekä tutkimuksen että kulttuuriperinnön suojelun kannalta merkittävä puute. Erityisesti aika viikinkiajan alusta uuden ajan alkuun, on Itä-Lapin osalta käytännössä tutkimatonta. Alueelta on kuitenkin viime aikoina löytynyt runsaasti myöhäiseen rautakauteen ajoittuvia kohteita, joita voidaan luonnehtia jopa poikkeuksellisen merkittäviksi. Itä-Lappi on maantieteellisen sijaintinsa vuoksi ollut viikinkiajalta eteenpäin merkittävässä asemassa, koska se on vesistöjensä ja vedenjakajien seurauksena kolmen meren – Itämeren, Jäämeren ja Vienanmeren – leikkauspisteessä ja siten se on ollut eri aikoina useiden eri kulttuuripiirien (mm. skandinaavisen, novgorodilaisen, saamelaisen, suomalaisen, karjalaisen) vaikutuspiirissä useimmiten niin, että useampi kulttuuripiiri on toiminut sen alueella yhtäaikaaisesti tehden siitä kohtaamisalueen. Koko pohjoisen Fennoskandian varhaishistoriallisen kehityksen kannalta Itä-Lapin kulttuuristen ja historiallisten avainprosessien ymmärtäminen on siten keskeisessä asemassa. Näihin avainprosesseihin kuuluvat mm. valtiollisen vallan levittäytyminen ja vahvistuminen, kristillistyminen ja kirkon vaikutusvallan kasvu sekä talousrakenteelliset muutokset keskittyen erityisesti metsästyks- ja kalastuselinkeinoon, poronhoidon sekä talonpoikaisten elinkeinojen väliseen dynamiikkaan.

Tavoitteet

Hanke keskittyy kahteen keskeiseen tutkimuskysymykseen:

1) Antaako asuinpaikkojen arkeologinen aineisto viitteitä taloudellisten rakenteiden muutoksista tutkimusaikana ja jos, niin millaisia?

Tutkimus kohdistuu erityisesti elinkeinojen ja kaupallisten toimintojen väliseen dynamiikkaan. Muun Euroopan kiinnostus pohjoista kohti liittyi pohjoisen tuotteisiin, joista turkikset on usein mainittu. Turkisten roolista kaupan pääasiallisena moottorina on kuitenkin esitetty myös kritiikkiä ja on nostettu esille kalastuksen ja myöhemmin (muun kuin turkis-) metsästyksen kaupallisen roolin merkitystä. Asuinpaikka-aineistojen tutkiminen voi tuoda osviittaa taloudellisten rakenteiden luonteesta ja kehityksestä tutkimuksen aikavälillä.

2) Miten kristillistymisprosessi eteni Itä-Lapissa ja onko se liitettävissä muihin havaittuihin muutoksiin?

Itä-Lapin kristillistyminen tunnetaan tällä hetkellä heikosti, mutta esimerkiksi Mukkalan kalmisto Savukoskella osoittaa, että esimerkiksi 1600-luvun alkua ei Itä-Lapissa voi vielä pitää täysin kristillisenä. Täten kristinusko on levinnyt hitaanlaisesti sisämaahan rannikolta, missä kristinuskon voidaan katsoa vakiinnuttaneen asemansa noin 1400-lukuun mennessä. Tämä viittaa siihen, ettei kirkollinen vaikutusvalta ollut vankkumatonta Itä-Lapin alueella vielä tuolloin jolloin herää kysymys myös valtiollisen keskushallinnon todellisen vallan tasosta, koska kirkon ja valtion vaikutusvalta kulkivat käsi kädessä. Mukkalan kalmiston löydöt – joihin kuuluu toisaalta kristillisiä hautaristejä ja toisaalta hauta-antimilla varustettuja hautoja ja esikristilliseen uskomusmaailmaan kuuluvia löytöjä, kuten pronssisia arporenkaita – osoittavat, että 1600-luvun alussa kristinuskon vaikutus oli selkeää, muttei ehdotonta, ja kulttuurinmuutoksen prosessit olivat Itä-Lapin alueella aktiivisessa käymistilassa. Hautalöytöjen tutkiminen mahdollistaa maailmankuvassa ja uskomusmaailmassa tapahtuvien kehitysten seuraamisen ja liittämisen mahdollisesti samaan aikaan tapahtuviin muihin yhteiskunnallisiin muutoksiin.

Hankkeen kesto ja rahoitus

Hanke on alustavasti suunniteltu toteutettavan vuosien 2023–2026 aikana ja se aloitetaan Lapin maakuntamuseon omalla rahoituksella. Lisärahoitusta haetaan hankkeen aikana. Hankkeen kesto ja laajuus voivat muuttua rahoituksen mukaan.

Kenttätutkimukset

Hankkeessa toteutetaan arkeologisia kenttätutkimuksia kuten inventointeja ja kaivauksia Itä-Lapin kuntien alueella vuosien 2023 ja 2026 välisenä aikana.

Yhteistyötahot

Oulun yliopisto, arkeologian oppiaine

Asiasanat

Itä-Lappi, viikinkiaika, keskiaika, arkeologia, talous, kristillistyminen, yhteiskuntamuutos

Lisätietoja

Jari-Matti Kuusela

Arkeologi, Lapin maakuntamuseo

FT, dos. (Oulun yliopisto)

Communities in change - Eastern Lapland from the Viking Age to the 16th century

This project focuses on examining changes in the societal structures of the Eastern Lapland communities between the 9th and 16th centuries AD. Special attention is directed towards the changes in economic structures and the development of commercial hunting and fishing as well as changes in the societal structures pertaining to world views. The focus is on the analysis of dwelling sites and dwelling site materials as well as changes in burial practices reflecting changes in world views.

Background

This archaeological project examines the region of eastern Lapland (Salla, Savukoski, Pelkosenniemi, Posio, Kemijärvi) between the Viking Age and the 16th century with the aim of understanding the developments and changes occurring in economic and societal structures.

Beginning from the Viking Age, signs of trade increase in Northern Fennoscandia, Eastern Lapland included. Though perhaps a peripheral region if viewed from the population centres of Western and Central Europe, the European communication- and trade network connected Eastern Lapland very intensely into the rest of Europe at least from the Viking Age onwards. Cultural impulses and influences became available to the communities in the north creating a fascinating kaleidoscope of communities with varying cultural practices. Ultimately it was this very network that enabled state organisation and Christianity to assert their position in the north though this was a very long and gradual process.

Eastern Lapland is archaeologically virtually a *terra nullius* which presents a problem from the perspectives of both research and cultural heritage management. Especially the time period between the Viking Age and the 16th century is virtually unexplored even though interesting finds from this time period have been found recently. Due to its geographical position, Eastern Lapland has been in an important role in inter-regional networks from at least since the beginning of the Viking Age in the 9th century, as its waterways and watersheds cause it to be in-between routes leading to different directions. The waterways of three seas – the Baltic, the Arctic Sea, and the White Sea – all converge in eastern Lapland and consequently, Eastern Lapland has been a contact zone between various cultural spheres throughout the centuries. Because of this, Eastern Lapland is in a key position in understanding the interaction dynamics and key cultural and historical processes within Northern Fennoscandia. These key processes include – for example – the spread of state control, Christianisation and the assertion of the administrative position of the Church and changes in economic structures which revolve around the dynamics of hunting and fishing, reindeer herding and peasant lifestyle.

Research questions

This project focuses on two specific research questions:

1) Do dwelling site data indicate changes in economic structures during the study period, and if so, what kind?

Research is focused specifically on examining the dynamics between subsistence economy and commercial economy. European interest towards the northern regions was largely based on its wildlife and fur trade is often cited as having been the primary driver of the economic movement in the north. Recently, however, this fur-centric view has been criticized and the role of commercial inland fishing and hunting of non-fur bearing animals has been emphasized as having potentially held a significant role in the commercial economy of the north. By examining dwelling site materials, it is hoped further light will be shed on this subject and the changes and developments of northern economic structures may be examined in greater detail.

2) How did the Christianisation process proceed in Eastern Lapland and is it relatable to other possible perceived changes?

The Christianisation of Eastern Lapland is, as of yet, poorly understood. However, for example the late 16th century–early 17th century burial ground of Mukkala in Savukoski demonstrates how even at this fairly late date, Eastern Lapland was not fully Christianised. This implies Christianity progressed at a fairly slow pace from the coastal regions where it had gained a somewhat stable position by the 15th century. This would in turn imply that any talks of power the Church might have held over the inland regions of Lapland need to be reassessed and the same would go for state control as the two generally walked hand in hand. The finds from the Mukkala burial ground – which include Christian grave markers among pre-Christian grave goods – indicate that during the early 17th century, Christianity already had a marked influence in Eastern Lapland but that this influence did not translate into a complete domination, and world views were in the midst of an active change. By studying grave finds and burials, it is hoped the process of Christianisation as well as any connected societal changes may be brought to light.

Project timeline and funding

The project is planned to last between 2023 and 2026 and in the beginning it is funded by the Regional Museum of Lapland itself. Extra funding will be applied for and the duration and scope of the project may change accordingly.

Fieldwork

Archaeological surveys and research excavations are planned in the municipalities of Eastern Lapland between 2023 and 2026.

Collaborates

Department of Archaeology, University of Oulu

Keywords

Eastern Lapland, Viking Age, Middle Ages, archaeology, economy, Christianisation, societal change

Contact information

Jari-Matti Kuusela

Archaeologist of the Regional Museum of Lapland

PhD, title of docent (University of Oulu)